

L'epistolari entre Gaziell i Josep M. Cruzet: un tast i una primícia

MANUEL LLANAS *Universitat de Vic*

RESUM: L'article descriu sintèticament cinc dels temes principals abordats per la copiosa correspondència que, fins ara només coneguda molt parcialment, mantenen Gaziell i Josep M. Cruzet entre 1951 i 1962. Al final, transcriu un informe confidencial de Gaziell sobre el primer premi Sant Jordi de novel·la.

PARAULES CLAU: Gaziell, Josep M. Cruzet, història de l'edició catalana, Editorial Selecta, censura franquista, premis literaris

ABSTRACT: The article summarizes the five main topics dealt with in the copious and so far little-known correspondence between the writer Gaziell and his publisher in the years 1951 to 1962 and reproduces Gaziell's confidential report on the first ever Sant Jordi prize for novels.

KEYWORDS: Gaziell, Josep M. Cruzet, history of publishing in Catalonia, Editorial Selecta, censorship, literary prizes.

Introducció

Parangonable en interès amb el que, mantingut entre Josep Pla i Josep M. Cruzet al llarg d'una colla d'anys d'intensa relació (1946-1962), va donar a conèixer Maria Josepa Gallofré el 2003, l'epistolari creuat entre Gaziell i el propietari de l'editorial Selecta s'estén al llarg d'una dècada (1951-1962) i posa al descobert, al marge de qüestions relatives a la publicació dels successius llibres de l'escriptor, una colla d'informacions, aspectes i episodis que, de prop o de lluny, afectaven el llibre i l'edició en català en un context permanentment hostil. El motiu dels primers contactes amb Cruzet –facilitats per Josep Pla– van ser deguts al desig de Gaziell de reprendre una carrera de creador literari estroncada per un cúmul de circumstàncies. Així, el 1953 publicava a l'editorial Selecta *Una vila del vuitcents* (Sant Feliu de Guíxols), títol que representa el retorn de Gaziell al seu públic lector disset anys després de

* El present article s'inscriu en les investigacions del grup de recerca «Textos literaris contemporanis: estudi, edició i traducció», grup consolidat de la Universitat de Vic (2009SGR736).

1936. L'avinentesa va provocar l'inici de l'epistolari, la primera mostra cronològica del qual, datada el 1951, es va publicar a l'*Obra Catalana Completa*, volum que recull en total 15 cartes de l'escriptor a l'editor. Per al present article, però, m'he valgut, sobretot, d'un tou de correspondència inèdita molt més considerable: el copiós feix de textos (cartes, targetons i targetes) que l'un i l'altre s'escriuen entre 1957 i 1962 (Cruzet mor el febrer d'aquest últim any) i que Gaziell conservava entre els seus papers (l'original de la correspondència rebuda i la còpia de l'enviada). Es tracta d'un conjunt format aproximadament per dues-centes peces epistolars, un 55 o un 60% de les quals trameses per la Selecta. Molt majoritàriament, el corresponsal de l'editorial és Cruzet, però sovint s'hi troben notes o cartes de redactors diversos (Manuel Borràs, Josep Miracle, Tomàs Tebé o V. Sandiumenge). Fins al juny de 1959, Gaziell escriu des de Madrid (i des de Sant Feliu als estius); d'aleshores al final, des de Sant Feliu als estius (que s'allargaven fins ben entrat l'octubre). Per part seva, Cruzet escriu a l'agost des de Calella del Maresme o des de Castellterçol. Per acabar de contextualitzar l'epistolari, afegiré que Gaziell publica a la Selecta en aquells anys un total de sis títols, *leitmotiv* dels dos corresponsals: *Tots els camins duen a Roma* (1958), *Castella endins* (1959), *Portugal enfora* (1960), *La península inacabada* (1961), *Seny, treball i llibertat* (1961) i *L'home és el tot* (1962). He dividit aquest tast del contingut de l'epistolari en cinc epígrafs indicatius del contingut, el darrer dels quals conté, en annex, la primícia anunciada.

Gaziell i Pla

Als anys 50 i principis dels 60, Gaziell i Pla es consoliden com els de més pes de l'editorial i, sens dubte, com els escriptors catalans més llegits. L'epistolari testimonia, a més, una admiració mútua, que es concreta, més enllà de fórmules verbals protocol·làries, en nombrosos desplaçaments estiuencs de Pla a Sant Feliu de Guíxols per veure Gaziell i en un text escrit en col·laboració. De tot plegat, en comença a donar fe la carta de Cruzet de 17 de juliol de 1959, escrita quan Gaziell havia publicat les memòries i havia anunciat a l'editor que tenia una colla de llibres a punt d'enllestir:

El seu pla de publicacions és excel·lent i a mida que ho cregui oportú vagi'm passant els originals, que em deixo per llegir. Fins ara ha faltat a costat d'en Pla un altre autor català de gran categoria, i aquest pot ser vostè si la censura no ho impedeix, i farem els possibles perquè això no passi.¹

1. Tant la transcripció dels fragments de cartes reproduïts a partir d'ara com la del text de l'annex respecten fidelment els originals; només hi he esmenat l'ortografia i hi he regularitzat l'ús de majúscules i de les convencions ortotipogràfiques més habituals.

Tres setmanes després, el 8 d'agost, Gaziell tanca una carta amb el paràgraf següent:

M'honora molt la confiança que vostè té posada en mi per a fer editorialment una mena de parella d'escriptors *hors série*, per la sinceritat i l'honestedat amb què Josep Pla es manifesta i jo provo també d'assolir. Estaria contentíssim de no defraudar-lo.

En resposta a aquest comentari, Cruzet escriu tres dies després (11 d'agost):

Estic molt content del que em diu, i convençut que vostè i en Pla no decebran mai ni el lector ni l'editor que s'honora en publicar-los. L'honestedat, maduresa i amenitat dels seus escrits, junt amb el seu gran talent literari, n'han de fer les obres actuals més rellevants, dins el seu gènere.

La bona entesa entre tots tres la certifica Gaziell el 3 de setembre: «D'una comunitat espiritual i una franca amistat entre nosaltres, estic que en pot sortir, si ens donen un xic de temps, més d'una cosa bona». Un any després (11 d'agost de 1960), Cruzet s'esbravava confessant que entre els dos escriptors més importants del seu catàleg i ell mateix hi havia una afinitat de caràcter, en part provocada pel context social, i que alhora era conscient de la transcendència del seu paper com a editor en aquella etapa:

També jo em considero un solitari –a pesar de les aparences– com ho és en Pla, i la majoria dels esperits més dilectes que he conegut. I és que a la solitud, a més de representar la més gelosa defensa de la independència personal, ens hi du en el nostre país, cada vegada més, la poca gent amb la qual, cada vegada menys, val la pena de parlar. Però la comunicació que porta l'obra feta –vostè amb la creació dels seus llibres [...] i jo modestament fent d'intermediari del pensament català, amb les meves edicions– és molt més important i satisfactori que no pas perdre el temps amb la gent banal i mediocre.

Altres cartes informen generosament sobre la gènesi i l'elaboració de l'«homenot» de Pla sobre Ramon Godó i *La Vanguardia*; en síntesi, el text planià transcriu gairebé literalment la informació que, a petició seva, li facilita Gaziell, a qui Cruzet exhorta a revisar el text final i a convèncer Pla de la necessitat d'ajornar-ne la publicació. La iniciativa formava part d'una maniobra destinada a desprestigiar el rotatiu dels Godó i a beneficiar, de retop, *El Correo Catalán*, des de feia poc en mans d'un consorci d'empresaris del ram tèxtil.²

2. Per a una narració detallada de les circumstàncies de l'elaboració d'aquest «homenot», vegeu el

Els contractes d'edició de Gaziell

En coherència amb el paper protagonista que Cruzet atorga progressivament a Gaziell en el catàleg de la Selecta i que l'escriptor, afalagat, assumeix, l'un i l'altre pacten amb el temps unes condicions econòmiques en els contractes d'edició que sospito que són, en aquells anys, realment úniques. Així ho fa pensar, si més no, el fet que sovint l'editor insisteixi en la necessitat de mantenir una reserva absoluta sobre els acords pactats. No passa així, però, en el primer dels llibres de Gaziell publicats per Cruzet, les memòries, per a les quals s'estipula un 10% de drets per a l'escriptor, tot i que el 21 de gener de 1958 aquest se'n queixi adduint que en la literatura espanyola els autors rebien un tracte molt més avantatjós:

No hi ha cap dels escriptors castellans una mica estimats que no percebeixi més del deu per cent. La meua editorial³ abona el dotze i mig, el catorze i el quinze. Fent-me càrrec, però, del punt de mira de vostè,⁴ acceptaria el vulgar i mínim deu per cent.

Gaziell es va quedar, però, amb la recança d'haver cedit a les condicions fixades per Cruzet, perquè el 2 de maig de l'any següent, 1959, amb motiu de la posada en circulació de la segona edició del mateix llibre, reclama el 15% de drets, petició a la qual Cruzet respon el dia 9 en els termes següents, que il·lustren sobre els tiratges i les condicions econòmiques aleshores habituals:

En la meua vida d'editor, i com a percentatge de drets d'autor, he treballat sempre amb el 10%, cosa que m'ha estat encara més necessària en el llibre català, i més si el preu de venda va incrementat pel cost d'il·lustracions i relligat. Pensi que encara que l'hagi llançada com a segona edició, estem en aquests moments encetant el tercer miler –d'un total de 4.000–, tirades sempre molt reduïdes comparades amb les del llibre castellà. De totes maneres, desitjant atendre'l en el que pugui, li ofereixo liquidar els exemplars que es vagin venent de la segona edició amb un 12% [...].

meu article «*El senyor Godó i "La Vanguardia" (1864-1931): història d'un "Homenot" apòcrif*», *Llengua & Literatura*, núm. 6, 1994-1995, p. 387-398.

3. Gaziell es refereix a l'editorial madrilenya Plus Ultra, on treballa de gerent a la postguerra i d'on es jubila el 1959 (vegeu M. LLANAS, *Gaziell: vida, periodisme i literatura*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 316-321).

4. Per justificar el percentatge ofert, Cruzet s'havia referit en una carta anterior a les dificultats comercials de l'edició en català.

El 17 de juliol d'aquell mateix 1959, un cofoi Cruzet comunicava a Gaziel que la liquidació de drets pels exemplars venuts de les memòries (prop de 49.000 pessetes) era la més elevada de les d'aquell any:

[...] em plau manifestar-li que no és freqüent (desgraciadament) que la liquidació d'una obra catalana sia tan elevada, essent la més important de les que hem practicat i molt per damunt de les que segueixen.

L'estira i arronsa entre l'un i l'altre es repeteix a mesura que nous originals de Gaziel arriben a la taula de l'editor. Finalment, el 8 de setembre de 1961 l'escriptor reclama un cop més el 15% de drets i presenta una mena d'ultimàtum –això sí, fent explícit que l'amistat que els unia calia deslligar-la del fet que l'editor acceptés o no l'exigència:

En cas que vostè no pogués complaure'm, jo em veuria obligat a cercar pels meus llibres futurs les condicions mínimes que he dit, o potser em decidiria a editar-los pel meu compte [...].

En la resposta, del dia 13, Cruzet es mostra atònit per la demanda, sobretot perquè Gaziel ja rebia de l'editorial uns tractes econòmics excepcionals:

ja se li fan a vostè unes condicions úniques i especialíssimes –el 12% i anticips més elevats– que a cap altre autor de la Selecta, que no han passat del deu per cent.

A favor seu esgrimia tot seguit una triada de circumstàncies adverses que assetjaven l'edició en català («l'ambient oficial del país», «la pràcticament manca de crítica i la indiferència i escassetat de públic lector») i recorria al testimoni d'Antoni López-Llausàs (gerent de l'editorial Sudamericana de Buenos Aires), segons el qual l'edició literària en llengua espanyola raríssimament reportava als escriptors més enllà d'un deu per cent de drets. Tot i així, i amb unes precisions sobre tiratges i amb l'exclusió de les edicions relligades en tela, la sorpresa salta quan, després de set paràgrafs defensant el seu punt de vista, l'editor acaba acceptant aquell insòlit 15%,

perquè encara que ja sé que la nostra amistat continuaria com sempre, la passió que jo poso en el meu ofici, les lluites i angúnies que hem viscut plegats i la satisfacció que em proporciona el ser el seu editor, han creat uns estrets vincles dels que em costaria destriar l'amistat de la ferma cooperació professional, amb la qual sempre podrà comptar.⁵

5. Valgui com a referència que Joan Sales concedeix el 15% de drets d'autor per *La Plaça del*

La censura

Com és natural, la censura constitueix un dels temes recurrents de l'epistolari, si bé no es pot pas dir que Gaziell –amb exclusió, en aquells anys, del llibre de viatges *Portugal enfora*, inicialment prohibit– en fos especialment damnificat. En qualsevol cas, fins a la llei de premsa i impremta de 1966 va continuar en vigor la censura prèvia, cosa que equival a dir que tots els llibres de Gaziell que arribaven a la taula de Cruzet se sotmetien a diversos filtres. Al capdavant, passaven per un procés que, tot ho fa pensar, era el que l'editor havia acabat instituint com a resultat d'una lluita llarga i tenaç contra les imposicions i les arbitriarietats censores. Em limitaré, doncs, a sintetitzar com s'aplica aquest procés en el cas de Gaziell, la importància del qual en el catàleg de la casa segurament explica que Cruzet en persona s'impliqués directament en la tramitació dels expedients a censura.

Pel que es desprèn de l'epistolari, Gaziell havia escrit els originals dels llibres lliurement (vull dir sense autocensurar-se) i, un cop acceptats per Cruzet, l'un i l'altre els llegien per anar marcant aquells passatges, fragments o expressions que podien aixecar les ires censores i que, doncs, calia rebaixar de to, substituir o, simplement, suprimir. Per això, perquè Gaziell s'adona que aquest procediment, obligat per la dictadura, podia representar la pèrdua irremissible dels textos íntegres, tal com van sortir inicialment de la seva mà –que és justament el que va acabar passant–, insisteix sovint a Cruzet que l'editorial els conservi en una mena d'arxiu per a la posteritat. És una mostra del sentit històric i de la responsabilitat cultural de l'escriptor que, per exemple, el 3 d'agost de 1959 escrigués, en relació amb el volum *Castella endins*: «he suprimit del text que ara proposarem diversos passatges irrenunciabls i que algun dia deuran anar en una edició lliure i completa». I que, un mes i mig després, el 22 de setembre, també en relació amb el mateix llibre, digués el següent:

Quan pugui remetre'm còpia de *Castella endins* tal com anirà a la censura, li agrairé que em retorni el meu original íntegre. Amb ell a la vista, jo afegiré a la dita còpia tot el que he suprimit o retocat, si us plau per força, i així tindrem el veritable text integral, pel dia que fos possible i convenient donar-lo a conèixer.

Desconec si Cruzet va fer cas del suggeriment o si Gaziell va dur a terme el seu propòsit; el cert és que, per desgràcia, aquest «text integral» no s'ha conservat de cap dels llibres de Gaziell. En qualsevol cas, i referint-se al llibre de viatges següent,

Diamant a Mercè Rodoreda només a partir de la novena edició; era l'octubre de 1971 (vegeu M. RODOREDÀ; J. SALES, *Cartes completes (1960-1983)*, Barcelona: Club Editor, 2008, p. 446).

Portugal enfora (titulat inicialment *La vessant atlàntica*), el 2 de maig d'aquell mateix any Gaziel comunicava a Cruzet: «És un text que jo m'estimo força i, si no hi hagués més remei, abans que envilir-lo o adulterar-lo preferiria reservar-lo per a temps millors o publicar-lo fora d'Espanya».

Un cop autor i editor acordaven el text definitiu de l'obra, se n'enviaven dos exemplars a censura, que tot seguit li assignava un número d'expedient, de menció imprescindible per a qualsevol tràmit ulterior. Si el censor de torn en dilatava el veredicté més enllà d'un mes o mes i mig o bé en denegava l'autorització, Gaziel i Cruzet (sobretot Cruzet) posaven en marxa els contactes respectius, sovint indirectes, prop dels jerarques que controlaven les oficines de censura —o que tenien capacitat d'influir-hi. Així, al llarg del present epistolari desfila un seguit de noms invocats per facilitar una resolució positiva dels expedients censurs. Es tracta de polítics i intel·lectuals franquistes més o menys receptius i sensibles a les recomanacions (Joaquín Arrarás, historiador de cambra del dictador, Florentino Pérez Embid, que havia estat director general d'informació entre 1951 i 1957, Vicente Rodríguez Casado, que —també de l'Opus— el va substituir en el mateix càrrec, Melchor Fernández Almagro, un tal Serradell que no identifico i a qui s'atribueix el càrrec de cap de la censura a Madrid); d'intel·lectuals catalans amb contactes amb els anteriors o amb instàncies oficials (Josep M. de Sagarra, Miquel Dolç, amic personal de Rodríguez Casado, Jaume Vicens Vives, que s'ofereix personalment a mirar d'obtenir el permís de publicació de *Castella endins*, i Frederic Rahola); i de personalitats vinculades a l'editorial Selecta (Josep M. Trias de Bes, jurista prestigiós i cunyat de Cruzet, o Tomàs Garcés, advocat de l'empresa).

De vegades, les tribulacions de l'editor i de l'autor no s'acabaven amb l'obtenció del preceptiu permís de censura. L'epistolari forneix dos casos il·lustratius d'això que dic. Primer: un cop el llibre ja compost, si duia il·lustracions acompanyades de peus explicatius calia anar amb compte que aquests textos resultessin al més neutres possible. Així, l'1 de desembre de 1958 el responsable de l'editorial Aedos, Manuel Borràs, escriu a Gaziel sobre un d'aquests peus, el que al volum de memòries evoca la imatge de Francisco Giner de los Ríos:

Li poso alguna observació o dubte que se'm planteja. Un dels quals és, però, l'epígraf referent a Giner de los Ríos. Li pregariem d'atenuar la força de l'elogi que conté a fi de no topar de nou amb la censura [...].

I el segon cas: amb motiu de la segona edició de *Castella endins*, Gaziel escriu un text introductorí afegit (titulat «Dues paraules en la segona edició de “Castella endins”») que alarma un dels redactors de la Selecta, Tomàs Tebé, que el 8 de juliol de 1961 li comunica que, per increïble que sembli, si el nou text ha de passar el

tràmit censor ha d'anar acompanyat pel llibre sencer, per més que ja hagi obtingut temps enrere l'aprovació pertinent:

Tocant a la introducció, aquesta presenta per a la seva publicació, un problema de bastant consideració. De fet, i en rigor, hauria de passar per censura. Però si passés, s'hauria de presentar amb tot l'original del *Castella endins*, i això seria perillósíssim, perquè tothom es fa creus de com va poder passar il·lès.

Crec que hi ha dues solucions. Primera: publicar la segona edició sense la introducció. Segona: publicar-la amb la introducció, però més atenuada, cosa que aminora llavors el perill que comporta el fet de no haver-la passat per censura. Ja ens dirà el que decideix.

I el que un Gaziell resignat i, és de creure, fastiguejat, va decidir dos dies després va ser optar per la segona possibilitat: «Li retorno els “Dos mots”, descarregats de tot fulminant. Penso que així no hi haurà perill de cap mena en publicar-los. Si vostès encara n'hi veïessin, suprimeixin del tot aqueixa segona i breu introducció».

Sobre la crítica literària i el boicot de *La Vanguardia* a Gaziell

Una altra de les queixes recurrents dels dos corresponsals se centra en les dificultats per difondre en els mitjans de comunicació les novetats editorials en la llengua del país. Gaziell era un nouvingut en el mercat del llibre de postguerra, però Cruzet feia molts anys que hi bregava en primera línia. Sabia no tan sols que treballava en un entorn hostil, sinó també que els pocs crítics que dispensaven una mica d'atenció a la nostra literatura solien oferir un nivell molt mediocre. El 14 de juliol de 1961, Cruzet manifestava que «la premsa està pitjor que mai. Li adjunto un article aparegut al “Mundo Deportivo”, i pensi que no parem pas d'intentar remoure aquest ambient tan asfíxiant, però aconseguint molt pocs resultats». Quinze dies després, el dia 29, l'editor li feia arribar notícia d'altres ressenyes aparegudes sobre el mateix volum, *La península inacabada*:

Li adjunto l'article de *El Faro de Vigo* [...] i la d'en Marsà —elogiosa, però anodina— al Correu [*El Correo Catalán*] [...]. També hem escrit a en Joan Fuster per veure si és possible de que en parli aviat a *Destino*. Com veu, la crítica de llibres catalans segueix pràcticament inexistent, i el mal que això ens fa és enorme.

Encara el mateix estiu, el 16 d'agost de 1961 Cruzet insistia sobre la mateixa qüestió:

Fa veritable pena parlar dels «nostres crítics», pràcticament inexistent. Pena i vergonya. La seva trilogia [la *Trilogia ibèrica*] mereixeria un ressò i uns comentaris que ni remotament s'han produït. Vivim uns temps en què l'aparició d'una obra mestra pot passar perfectament desapercebuda per part de la premsa. I encara els que estan millor són els de fora com *El Faro de Vigo*. El to intel·lectual no havia arribat mai tan avall. Fuster en parlarà, però vol deixar transcórrer més temps des del seu article dedicat al segon títol. Però també coincideixo amb vostè que no hi ha que esperar-ne gran cosa. I no cal dir del pobre Badosa.

De fet, *Serra d'Or* i *Destino* es consideraven les publicacions més hospitalàries per a les novetats literàries, tot i que la segona era, deia Cruzet, poc sensible a les catalanes. No hi havia altre remei, però, que mirar de treure el cap enmig de totes les dificultats. De vegades, l'editor feia palès a alguns redactors de diaris el tracte discriminatori de què era objecte; així, el 10 de setembre de 1960 Cruzet confessava a Gaziell que «Jo he tingut ocasió de creuar-me unes cartes amb Masoliver, queixant-me d'una manera general del poc espai que dediquen al llibre català en *La Vanguardia*, que em sembla donaran potser, un cert, petit resultat».

En altres ocasions, la queixa circulava privadament. Vegem què escrivia Gaziell a Cruzet el 12 d'agost de 1959:

És senzillament canalla –de la canalleria pròpia dels sagristans i els tartufs de tota mena– la crítica del darrer llibre de Pla, sortida al *Brusi*. A mi, en aquella casa ja m'han suprimit del tot: no existeixo. Si poguessin, cregui que amb Pla farien el mateix. Amb esperits tan *faisandés* i tèrbols com Brunet, Estelrich i companyia, ben segur que s'hi entenen i fins embadaleixen untuosament. No hi fa res: si Catalunya i el seu esperit han de viure, Pla i les seves obres viuran també quan d'aqueixa genteta d'avui no se'n cantarà gall ni gallina.

I el que li responia l'editor el dia 14:

La severa qualificació que li mereix l'article del *Brusi* sobre el darrer llibre d'en Pla, és la que realment deu aplicar-se-li. I si no fos pel mal que ens fan de cara al públic, reduint –i envilint– la crítica de llibres catalans –pràcticament inexistent–, no mereixeria més que el més absolut despreci [...].

Per això, editor i autor acorden sondejar un seguit de periodistes i escriptors amics o coneguts als quals poden recórrer perquè a la premsa de l'àrea lingüística catalana i a la de Madrid es facin ressò dels llibres que Gaziell va publicant. A la primera, Josep M. de Sagarra, Josep Pla, Miquel Dolç, Joan Fuster, Enric Jardí i Enrique Badosa; a la segona, Rafael Vázquez Zamora, Melchor Fernández Almagro i Manuel Vigil.

A aquest enfilall d'obstacles per a la difusió de les novetats bibliogràfiques catalanes s'hi afegia, en el cas de Gaziol, el boicot de què era objecte a *La Vanguardia* i, de retop, al *Diario de Barcelona*, del qual el comte de Godó de torn (aleshores Carlos Godó) era conseller i on, doncs, estenia la influència i la capacitat de veto. Així, el 15 de desembre de 1958 Cruzet consultava Gaziol sobre la conveniència d'enviar una nota de premsa a *La Vanguardia* anunciant la imminent aparició de *Tots els camins duen a Roma*. Vet aquí el que Gaziol responia quatre dies després:

De *La Vanguardia*, vull dir dels seus manífassers actuals, començant per l'amo, no en podem esperar res de bo. Quan va publicar-se *Una vila del vuit-cents* [1953], el meu amic –que crec també ho és de vostè– senyor Fernández Almagro, envià a l'esmentat diari un article parlant del llibre. El director li retornà dient que no podia publicar-lo.

Al cap de tres mesos, el 18 de març de 1959, l'editor –que ja havia pres consciència d'aquesta realitat– parlava de «conspiració de silenci» sobre l'aparició de les memòries de Gaziol. I afegia:

Sé per exemple de bona font, i li ho comunico amb caràcter confidencial, que el comte de Godó, conseller del *Diario de Barcelona*, s'ha oposat a que hi sortís la crítica corresponent.

La publicació del primer volum de la *Trilogia ibèrica* permetia comprovar, un cop més, que el veto continuava vigent. El 7 d'agost de 1960, Gaziol escrivia:

Almagro i *La Vanguardia*.– Acabo de saber, per via indirecta, però absolutament certa, que a Almagro [Melchor Fernández Almagro] li ha estat refusat un article parlant de *Castella endins*. Aznar⁶ li ha fet saber que el refús no ve d'ell, sinó de l'amo: exactament el mateix que ja li havia dit a Almagro Galinsoga en ocasió de *Una vila del vuit-cents*.

Davant d'això, Cruzet resol fer una gestió indirecta prop del comte de Godó. Així, demana al jurista Josep M. Trias de Bes, cunyat seu, que escrigui una carta (conservada en còpia i datada el 10 d'agost) a l'advocat i economista Manuel Ballbé Prunés, amic del propietari de *La Vanguardia*, per demanar-li que inter-

6. Des de la tempestuosa sortida de Galinsoga de *La Vanguardia* (febrer d'aquell 1960), Manuel Aznar havia reprès la direcció del rotatiu, assumida en un primer moment, juntament amb Josep Pla, a partir del 27 de gener a primers d'abril de 1939 (vegeu J. M. HUERTAS, *Una història de "La Vanguardia"*, Barcelona: Angle Editorial, 2006, p. 119-127 i 167-169).

cedeixi perquè s'aturi el boicot del rotatiu a la persona i l'obra de Gaziél. Pel que sé, la maniobra no va pas reeixir.

Primer premi Sant Jordi de novel·la

El darrer aspecte que abordaré en aquest tast fa referència a un esdeveniment que, el 1960, assenyala una fita en la trajectòria dels certàmens literaris de postguerra. D'ençà de 1947, en efecte, dins el marc dels premis de la Nit de Santa Llúcia es convocava el Joanot Martorell de novel·la, que va arribar a l'edició de 1959 amb una dotació de 40.000 pessetes, molt per sota dels premis de novel·la en castellà de més supòsit, entre els quals el Nadal, convocat per Edicions Destino. Instituit per l'editorial Aymà el 1947, des de 1950 s'alternaven en la convocatòria, un any rere l'altre, Aymà i Selecta, que publicaven la novel·la guanyadora.⁷ Aquell any de 1960 el torn corresponia a la Selecta, de manera que Cruzet viu en primera línia els canvis que el premi experimenta, començant per la substitució del nom i per la dotació econòmica, que –gràcies a aportacions externes– passa a ser de 150.000 pessetes, la mateixa quantitat que el premi Nadal. Un increment econòmic tan sensible es va creure que exigia un jurat de prestigi, i a fe que en van reunir un d'autèntic luxe. El presidia Jordi Rubió, i el componien Gaziél, Josep Pla, J.E. Martínez Ferrando, Joan Pons i Marquès, Joan Fuster i Joan Petit. A què es devia tant de trasbals? Amb el pretext del centenari del naixement de Maragall, un grup de burgesos enriquits, desdoblats de mecenes i patriotes i encapçalats per Fèlix Millet, Joan Baptista Cendrós, Lluís Carulla i Pau Riera i Sala, decideixen donar la campanada amb aquesta entrada de cavall sicilià en el món literari que, l'any següent, desembocarà en la fundació d'Òmnium Cultural. Aquell primer premi Sant Jordi ha passat a la història, però, no pas per aquest cúmul de factors, sinó pel fet que el jurat desestimés *La plaça del Diamant* (presentada amb el títol de *Colometa*) en benefici d'una novel·la (*Viure no és fàcil*) i d'un autor (Enric Massó) que no van rebre el favor del públic i sobre els quals va caure de seguida, doncs, la llosa de l'oblit.⁸ Doncs bé: l'epistolari entre Gaziél i Cruzet informa generosament sobre el que podríem anomenar els bastidors del premi: les decisions del grup promotor dels canvis, les discrepàncies públiques pel nou nom, el desig de l'editor que l'any següent es reprengués l'anterior –molt més escaient–, l'autorització de la convocatòria per part

7. Vegeu J. SAMSÓ, *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol II, 1995, p. 291-299.

8. Sobre la fundació del premi i les vicissituds d'aquesta primera convocatòria, vegeu, per exemple, J. FAULÍ, «Vint anys de premis Sant Jordi», *Serra d'Or*, núm. 250-251, juliol-agost 1980, p. 49-53; M. RODOREDA; J. SALES, *Cartes completes (1960-1983)*, p. 191-193; i J. TRIADU, *Memòries d'un segle d'or*, Barcelona: Proa, 2008, p. 122.

de la censura o, en fi, l'enfrontament epistolar posterior entre Gaziell i Rubió arran justament de la concessió del premi. Més encara: entremig de les cartes es troba un document d'excepció: la crònica confidencial que Gaziell escriu per a Cruzet sobre les deliberacions del jurat. Aquesta és la primícia, doncs, amb què tanco l'article.⁹

EL PRIMER PREMI SANT JORDI — 1960 (Crònica secreta)

Els institutors d'aquest premi de novel·la catalana establiren que seria atorgat per primera vegada el 13 de desembre de 1960. Gent més generosa i ben intencionada que experta en tasques literàries, varen escollir amb la major bona fe els membres del jurat del premi, sense preocupar-se, però, de que hi hagués entre ells, a més de la diversitat i la matitsació convenients, una compenetració de valors i una afinitat bàsica.

El jurat quedà constituït, a la bona de Déu, amb tres escriptors, un erudit bibliògraf, un professor de llatí i conseller editorial, un crític literari i un poeta arxiver. L'erudit bibliògraf fou escollit per a la presidència.

Plantejada en aquests termes, l'actuació del jurat era de preveure que seria difícil. A penes enfrontats els seus set membres amb les quaranta obres presentades a concurs, s'establí espontàniament entre ells una partició curiosa: d'una banda, n'hi hagué tres que arribaven sense cap esforç a coincidir en les valoracions; de l'altra, els quatre restants trobaven dificultats a fixar-les. I el fet era ben explicable: els tres primers són escriptors abans que tot, i mai no han estat gairebé altra cosa; els quatre [darrers], en canvi, eren elements heterogenis, desgavellats i propicis a la indecisió.

Si el president del jurat hagués estat un bon assimilador literari, de comprensió oberta i judici ferm, potser encara hauria pogut esmenar la falla constitucional d'aquell organisme. Dissortadament, però, és tot al revés: un home eminent en disciplines lentes, minucioses, sens dubte molt útils, però sovint buides de contingut sensible; i com que la literatura novel·lesca, sobretot la moderna i contemporània, la desconeix, perquè no és el seu fet, la tasca de judicar i valorar obres com les presentades al premi li dóna més angúnia que goig. Així les coses, el fenomen previsible es produí tot seguit.

El trio format pels exclusivament escriptors —Pla, Martínez Ferrando i Gaziell—, de lluny estant, sense necessitat de veure's ni gairebé de consultar-se, ben aviat arribà a una coincidència perfecta sobre la novel·la mereixedora del premi —*Viure no és fàcil*— i la que hem convingut en anomenar «finalista» —*Matèria definitiva*. Dins els quatre jurats restants, en canvi, hi ha hagut sempre una gran inestabilitat i confusió de criteris. Dos d'ells, els més experts en la matèria —Joan Petit i Joan Fuster—, prou coincidiren també ràpidament en escollir les dues obres que els semblaven millors —*Colometa* i *Només ésser*; però els altres dos —Jordi Rubió i Joan Pons—, després de fluctuar força, designaven, sense massa entu-

9. Es tracta de quatre folis i mig mecanoscrits amb algunes correccions autògrafes de Gaziell mateix, que no escriu en primera persona sinó en tercera, com un membre més del jurat, sens dubte per emmascarar-ne l'autoria; en qualsevol cas, l'escriu, anònim, però anunciat a Cruzet per carta, és indiscutiblement seu. Per al ressò que el veredict d'aquest primer premi Sant Jordi de novel·la va tenir a la premsa, vegeu, per exemple, el comentari de J.[ordi] M.[alquer] i B.[onet] a *Serra d'Or*, 2a època, any II, núm. 12, desembre de 1960, p.18.

siasme i prèvia correspondència entre ells, la parella que els abellia –*Cotó blanc i pintat* i *Colometa*.

El trio, doncs, votava fix i unànim; el quatuor, indecís i dos a dos. Com el guanyador del premi, donat el fet, calia que reunís quatre vots, els senyors Petit i Fuster, del grup diguem-ne heterogeni, en la primera reunió plenària capgiraren l'ordre de les obres contingudes en la proposta que tenien feta, passant al davant *Només ésser* i al segon lloc *Colometa*, per veure si aixís guanyaven algun vot. I, en efecte: sense gran convicció, però amb el bon desig d'enfortir la balança dels quatre (ja que no podia fer-ho amb la dels tres, perquè l'obra per ells propugnada li semblava «de males costums»), el senyor Pons es decantà també per *Només ésser*.

Ara la balança estava perfectament equilibrada. La balançada decisiva quedava en mans del senyor Rubió, erigit així, a més de president, en àrbitre, i tot semblava conduir a un ràpid resultat. Però el senyor Rubió, després de declarar emfàticament que la novel·la *Només ésser*, començant pel títol, la trobava ensopida a més no poder i gairebé il·legible, es mantingué ferm en la seva, *Cotó blanc i pintat*.

Tots els esforços per a desfer l'empat foren debades. Els tres vots de sempre, a favor de *Viure no és fàcil*, eren com una roca, i els nous tres que propugnaven *Només ésser* seguien aglutinats, mentre el vot solitari del senyor Rubió no solament no hi havia qui aconseguís captivar-lo, sinó que ara anava papallonejant d'una obra a l'altra, cada dia sobre una de diferent, a mesura que ell anava llegint *in extremis*, a corre-cuita, una pila de textos importants que encara no coneixia –i així es descobrí que en coneixia molt pocs. Tots els altres membres del jurat estaven pendents d'aquella oscil·lació contínua, i era una espera força enervant.

Fins que, tot d'una, el dia 12 de desembre, vetlla de la concessió del premi, tocades les 10 del vespre i després d'una sessió esgotadora on el president, més indecís que mai, només feia que anar acumulant malentesos i obstacles, es declarà a favor de *Només ésser*. L'obra obtenia així quatre vots i la balançada era un fet. Els membres del jurat, davant una decisió tan inexplicable, donat els penjaments que el senyor Rubió havia dit de l'obra, i el temps que els havia fet perdre mentre semblava que en cerqués una altra, es quedaren moixos; i així s'estaven alçant, amb una gran lassitud, per anar-se'n, quan Josep Pla, dempeus davant de Rubió, que encara estava assegut, consirós i com aclaparat pel que acabava de fer, li digué bonament:

–Bé, senyor Rubió: m'he alegrat molt de conèixe'l. (Encara que semblí estrany, fins al moment del premi no s'havien conegut ni tractat personalment.) I ja ho veu: ha hagut de ser vostè qui desfaci l'empat.

–I el pitjor és –respongué el president, més capficat que mai–, que de les dues obres enfrontades com a possibles guanyadores cap no m'agrada gens.

Els presents es quedaren parats, sentint una declaració tan estranya.

–Llavors –replicà Josep Pla, amb dolcesa, però obrint els braços amb un gran gest d'astorament–, per quin motiu ha votat per l'una i no per l'altra?

I davant l'estupefacció general Rubió digué aquestes increïbles paraules:

–Perquè trobo que és la més avorrida.

Llavors Gaziel digué que ell no podia acceptar de cap de les maneres una manifestació semblant, ni que un empat noble i legítim com el que s'havia produït entre gent tinguda per digne de la tasca assumida fos resolt d'una faisó tan estrambòtica –com mai segurament no s'havia vist en la història dels premis literaris. I, amb indignació que anava creixent, afegí que si el criteri del senyor Rubió era admès pels demés membres del jurat, ell, Gaziel, un cop fet públic el veredicta dimitiria immediatament i irrevocablement el càrrec. I si llavors fos preguntat pels motius que l'haurien induït a una determinació semblant, no tindria pas més

remei que dir la veritat, res més que tota la veritat sobre l'escena i les manifestacions inimaginables fetes pel senyor president. Ni que el premi n'hagués de patir, va concloure Gaziell, pel seu mateix prestigi tot seria millor que consentir [que] fos atorgat d'aquella forma tan estrafolària.

Donant-se compte per primera vegada del disbarat enorme que havia comès, el president proposà de suspendre el debat –ja eren prop de 2/4 d'11 de la nit– i tornar [a] reunir-se l'endemà, és a dir, la mateixa diada del premi, per a cercar una solució al conflicte. Gaziell contestà que el dia següent ell tenia compromisos incompatibles amb la seva assistència a una nova reunió del jurat. I la majoria, per no dir tots els altres, sostingueren el criteri, al qual Gaziell s'avingué, de continuar reunits i treballant aquella mateixa nit, com si res no hagués passat, tot el temps necessari, sense límit, per arribar a un acord.

Abandonant l'edifici de l'Orfeó Català, on fins aquell moment havien estat celebrades les deliberacions, parcials o totals, el jurat en pes es traslladà a un restaurant de la plaça Reial (Glacier), a sopar-hi i prosseguir-hi la tasca interrompuda. Uns i altres donaren allí les màximes facilitats compatibles amb la insòlita situació creada. I, degut sobretot a la gestió hàbil, ponderada, verament presidencial del senyor Joan Fuster, que sols era secretari del jurat, aquest acceptà unànimement el veredictes que havia de fer-se públic durant el banquet tradicional de la nit de santa Llúcia.

Quan la reunió s'acabà, la diada del premi ja havia començat. Eren, en efecte, més de les 2 de la matinada del 13 de desembre de 1960. Els membres del jurat havien estat reunits set hores seguides.

*Nota presa a les 10 del matí
de la diada de Santa Llúcia.*